

Zdzisław MIKULSKI

Instytut Nauk Fizycznogeograficznych UW

**ROMUALD GUMIŃSKI (1896–1952) – SYLWETKA UCZONEGO
(W SETNĄ ROCZNICĘ URODZIN)****ROMUALD GUMIŃSKI (1896–1952) – BIOGRAPHY OF THE SCIENTIST
(IN CENTENARY OF BIRTH)**

Minęła setna rocznica urodzin Romualda Gumińskiego, jednego z wybitniejszych klimatologów polskich, twórcy polskiej agrometeorologii, świetnego dydaktyka i nauczyciela akademickiego, zarazem niestrudzonego organizatora życia naukowego. Był ofiarnym pracownikiem i kierownikiem państwowej służby meteorologicznej, wiernym jej w najtrudniejszych okresach. Jemu wreszcie należy zawdzięczać organizację i aktywną działalność społecznego ruchu geofizycznego w jego trudnych początkach w Polsce (rys. 1).

Romuald Gumiński urodził się 20 XI 1896 r. w Warszawie. Ojciec, również Romuald, był kolejاً na szczeblu kierownika pociągu; matka, Maria Karolina z domu Hasselbusch – spolszczonej rodziny niemieckiej, prowadziła gospodarstwo domowe wychowując czwórkę dzieci: Romualda, Marię, Janinę i Edwarda (jedyne żyjącego do dziś). Romuald zdobywał wykształcenie i pozycję w życiu wyłącznie o własnych siłach, jako nauczyciel domowy w majątku ziemskim. Wykształcenie średnie pobierał w państwowym gimnazjum rosyjskim oraz w gimnazjum filologicznym im. gen. Wojciecha Chrzanowskiego

Rys. 1. Romuald Gumiński
(po powrocie do kraju w 1946 r.)

Fig. 1. Romuald Gumiński
(back in country in 1946)

w Warszawie (obecnie im. Jana Zamojskiego). Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1917 r., a w 1918 r. wstąpił na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego, z zamiarem studiowania geografii. Przypomnijmy, iż Zakład Geograficzny UW został formalnie powołany dopiero wiosną tegoż roku. Wkrótce jednak przerwał studia wstępując w grudniu 1918 r. jako ochotnik do Legii Akademickiej, stając w obronie Lwowa. Zdemobilizowany w początku 1921 r. w stopniu podporucznika rezerwy i odznaczony Krzyżem Walecznych, wrócił na studia.

Studiując u prof. Stanisława L e n c e w i c z a zainteresował się szczególnie zjawiskami atmosferycznymi — niestety w tym zakresie brak było w Uniwersytecie odpowiedniego zakładu naukowego, przeto został skierowany w 1923 r. do Państwowego Instytutu Meteorologicznego (PIM) na stanowisko asystenta. Początkowo prowadził tam prace biblioteczne i redakcję nowo powstałych *Wiadomości Meteorologicznych* (od 1928 r. *Wiadomości Meteorologiczne i Hydrograficzne*). Studia w Zakładzie Geograficznym UW ukończył w 1929 r. — ze stopniem doktora filozofii — na podstawie pracy *Wilgotność powietrza w Polsce (wahania roczne i rozkład geograficzny)*, nie przerywając wszakże pracy w PIM.

W 1930 r. objął w PIM stanowisko kierownika Działu Meteorologii Rolniczej i w tym samym roku został wysłany na staż naukowy do Czechosłowacji, Austrii i Niemiec, w celu nawiązania kontaktu z kilkoma wybitnymi przedstawicielami tej gałęzi meteorologii w Europie Środkowej. Po powrocie (1930 r.) podjął obowiązki zastępcy kierownika Wydziału Klimatologicznego (Stacyj), a wkrótce potem kierownika tego Wydziału. Niezależnie od tych zajęć powierzono Romualdowi Gumińskiemu obowiązki zastępcy dyrektora PIM, a po ustąpieniu ze stanowiska ówczesnego dyrektora, którym był Stefan H ł a s e k-H ł a s k o, przez pewien czas (1936 r.) podjął obowiązki dyrektora, na podstawie dekretu ministra komunikacji.

Wypada nadmienić, że jeszcze jako student w 1923 r. Romuald Gumiński objął stanowisko asystenta przy wykładach meteorologii w Uniwersytecie Warszawskim, które prowadził w języku francuskim Węgier Aurel A n d e r k ó. Jednocześnie związał się ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) jako młodszy asystent prof. Kazimierza S z u l c a, przechodząc kolejne stanowiska, a po śmierci profesora w 1938 r. został kierownikiem Zakładu Meteorologii i Klimatologii.

Działalność publikacyjną podjął jeszcze jako student, publikując w 1925 r. (wraz z M. J a s i ń s k ą i R. K o b e n d z ą) skromną pracę *Jeziorko Czeraniakowskie*. Był to wynik badań Koła Geografów Studentów UW; następnie już co roku ukazywały się kolejne prace naukowe młodego uczonego. Publikował wiele i w różnych czasopismach, głównie w obu organach PIH — *Wiadomościach* i *Pracach*. Przeważała tematyka meteorologii i klimatologii rolniczej, topoklimatu, służby meteorologicznej i sieci stacji, zjawisk żywiołowych (grady, przymrozki, gołoledź, trąba powietrzna).

W 1932 r. uzyskał *veniam legendi* w Wolnej Wszechnicy Polskiej, gdzie również prowadził wykłady meteorologii. Stopień docenta został zweryfikowany w 1937 r. przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wreszcie od 1934 r., na zlecenie Ministerstwa, rozpoczął wykłady meteorologii i klimatologii

w Zakładzie Geograficznym UW. Prowadził je do 1939 r., a także na tajnych kompletach w okresie okupacji, w latach 1942–1944.

W 1926 r. wstąpił w związek małżeński z Janiną Heleną z domu S c h m a j k e; w 1931 r. urodziła się córka Hanna.

Romuald Gumiński, jako jeden z nielicznych Polaków, w 1935 r. został z ramienia PIM członkiem Komisji Meteorologii Rolniczej ówczesnej Międzynarodowej Organizacji Meteorologicznej, a następnie Podkomisji Meteorologii Lekarskiej. Był członkiem Towarzystwa Meteorologicznego w Paryżu oraz Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

W chwili wybuchu wojny 1939 r. został ewakuowany wraz z żoną i córką na wschodnie tereny Rzeczypospolitej; w listopadzie powrócił do Warszawy. W dwa miesiące później – jak napisał w życiorysie – „w moim mieszkaniu prywatnym zjawił się meteorolog niemiecki dr Dieckmann w asyście dwóch oficerów „Luftwaffe”, który mi oświadczył, że ma polecenie od dyrektora „Reichsamt für Wetterdienst”, prof. K. Knocha (którego dobrze znałem osobiście), aby sprawdzić, czy ja żyję, gdzie mieszkam i w wypadku, jeśli mnie znajdzie, zakomunikował mi, że muszę powrócić do pracy w P.I.M., który będzie teraz czynny i jako filia „Reichsamtu”. Gdybym odmówił, miały mnie spotkać „pewne przykrości”. Zarówno władze uniwersyteckie, jak i podziemne, uznały, że przyjęcie pracy w „Meteorologisches Institut Warschau” jest bardzo wskazane z uwagi na interes Państwa. „W interesie przyszłej Polski leżało kontynuowanie stałych obserwacji meteorologicznych na terenie kraju, tudzież jeśli nie ochrona, to przynajmniej dawanie baczenia na znajdującą się w P.I.M. własność meteorologiczną”. Instytut został wkrótce przemianowany na „Klimainstitut Warschau” i działał do 1 VII 1944 r., kiedy to ewakuowano go (z całym archiwum meteorologicznym) do Gross Leuthen pod Berlinem.

W czasie Powstania Warszawskiego (2 IX 1944 r.) został wywieziony wraz z żoną i córką na przymusowe roboty do Niemiec. Na początku był robotnikiem rolnym w majątku hr. von Staufenberg Bärwinkel pod Berlinem, później tokarzem w fabryce w Kostrzynie. Znając jednak niedalekie miejsce pobytu „Klimainstitut Warschau” zdecydował się skontaktować z „Reichsamt für Wetterdienst”, który wezwał go do Gross Leuthen. Tam pełnił obowiązki tłumacza prac klimatologicznych rosyjskich na język niemiecki; zastał też znaczną część wywiezionej z Warszawy polskiej własności meteorologicznej, którą postanowił zabezpieczyć wobec zbliżającej się klęski Niemiec.

Wkrótce „Reichsamt” został ewakuowany do Friedrichsroda (środkowe Niemcy) i tam zajęty przez wojska amerykańskie. Romuald Gumiński uzyskał zgodę na wydzielenie polskiego mienia meteorologicznego. Przy pomocy – jak pisze następnie – „żony i córki zacząłem zwozić ręcznym wózkiem polskie archiwa meteorologiczne do hotelu „Central” we Friedrichsroda, gdzie władze amerykańskie przydzieliły mi na ten cel kilka pokoiów. Niestety praca moja uległa przerwie z powodu zajęcia Turynii przez wojska radzieckie”. Romuald Gumiński został ewakuowany z rodziną do Hesji, wraz z wyrewindykowanymi materiałami meteorologicznymi, które zdeponowano w „Ministerial Collecting Center” w Hessisch Lichtenau. Państwo Gumińscy znaleźli się w obozie Mattenberg pod Kassel, skąd usiłowali nawiązać kontakt z władzami w kraju.

W obozie Romuald Gumiński założył polskie gimnazjum, obejmując funkcję dyrektora; założył też Uniwersytet Ludowy, w którym wygłaszano popularne wykłady. W kwietniu 1946 r. został wezwany przez polską Misję Restytucyjną w Höchst pod Frankfurt nad Menem, „która zleciła mi, jako polskiemu rzeczoznawcy, wznowienie prac nad rewindykacją materiałów meteorologicznych”. Prace te prowadził od czerwca do sierpnia 1946 r., a 16 IX 1946 r. przybył do Warszawy i przekazał 73 skrzynie materiałów meteorologicznych. Wkrótce objął w PIHM stanowisko konsultanta naukowego, a od 1 VII 1947 r. zastępcy dyrektora do spraw meteorologii.

Tuż po powrocie do kraju wznowił działalność dydaktyczną. Już na przełomie lat 1946/47 rozpoczął wykłady meteorologii i klimatologii na wszystkich wydziałach SGGW i specjalne wykłady dla leśników pn. *Warunki fizyczne przyziemnej warstwy powietrza*, a także w Politechnice i na Uniwersytecie. W PIHM włączył się do szkolenia obserwatorów stacji meteorologicznych wyższych rzędów (rys. 2), przygotowując skrypt *Zasady meteorologii i klimatologii* (1948 r.). W 1949 r. został oficjalnie powołany na wykładowcę meteorologii na Wydziale Rolnym SGGW; powstała wówczas Katedra (Zakład) Meteorologii i Klimatologii, którą kierował do 1951 r.

Rys. 2. Grupa uczestników kursu meteorologicznego wraz z wykładowcami; siedzą od lewej: Wacław Wiszniewski, Ananiasz Rojecki, Józef Matuszewicz, Romuald Gumiński, Franciszek Liana; w głębi widoczni m.in. Stanisław Zych i Stanisław Rafałowski (zdjęcie pochodzi prawdopodobnie z 1948 r.)

Fig. 2. Participants of meteorological course with the instructors; from the left are sitting: Wacław Wiszniewski, Ananiasz Rojecki, Józef Matuszewicz, Romuald Gumiński, Franciszek Liana; standing in the background: Stanisław Zych and Stanisław Rafałowski (picture has been taken probably around 1948)

Efektem pracy Romualda Gumińskiego w służbie meteorologicznej i w uczelniach były przede wszystkim prace z zakresu agrometeorologii, takie jak: *Początek robót polnych w Polsce* (Prace PIHM, 8, 1947) i *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce* (Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny, 1, 1948), a także rozprawa *Las jako czynnik makroklimatyczny* (Wiadomości Służby Hydrologicznej i Meteorologicznej, III, 2, 1951).

Wznowił też — z ramienia PIHM — kontakty międzynarodowe. W 1948 r. wziął udział w Walnym Zgromadzeniu Międzynarodowej Unii Geodezji i Geofizyki w Oslo i Szwecji (rys. 3). Uczestniczył też w Konferencji Meteorologicznej Państw Demokracji Ludowej w Pradze w 1950 r.

Rys. 3. Romuald Gumiński (z lewej) i Józef Matuszewicz — dyrektor PIHM — w Holmenkollen (Norwegia, sierpień 1948 r.)

Fig. 3. Romuald Gumiński (on the left) and Józef Matuszewicz — director of the State Hydro-Meteorological Institute — in Holmenkollen, Norway, August 1948

Szczególnie należy podkreślić udział Romualda Gumińskiego w geofizycznym ruchu naukowym. Od początku istnienia Towarzystwa Geofizyków w Warszawie (1930 r.) był członkiem tzw. współpracującym, a jego praca doktorska *Wilgotność powietrza w Polsce* ukazała się w *Pracach Meteorologicznych i Hydrograficznych* (3, 1927) — pierwszym czasopiśmie geofizycznym w Polsce. Był członkiem Towarzystwa do 1939 r. i publikował swe prace m.in. w *Biuletynie* — organie Towarzystwa. Po wojnie znalazł się ponownie na liście członków nowo uruchomionego Polskiego Towarzystwa Geofizyków, zarejestrowanego w sierpniu 1947 r.

Wkrótce jednak zaangażował się czynnie w tworzeniu nowego Polskiego Towarzystwa Meteorologicznego i Hydrologicznego, nawiązującego poniekąd do tradycji przedwojennej, ale mającego charakter powszechny. W lecie 1947 r. włączył się do kilkunastoosobowego zespołu założycielskiego i już 25 X 1947 r. wystąpił na Organizacyjnym Walnym Zebraniu PTMiH — w imieniu założycieli — z zagajeniem wyjaśniającym motywy utworzenia Towarzystwa, „którego brak od

dawna odczuwano w naszym życiu naukowym". W nowo wybranym Zarządzie Głównym objął funkcję zastępcy prezesa u boku Stanisława L e s z c z y c k i e g o (prezesa). Na drugim Walnym Zgromadzeniu (31 I 1950 r.) przyjął funkcję II wiceprezesa. Prezesem został wówczas Edward S t e n z, a I wiceprezesem Julian L a m b o r. Na tej funkcji pozostał do 8 V 1952 r., w tym bowiem dniu obradowało czwarte Walne Zgromadzenie PTMiH, które powołało do życia Oddział Warszawski; Romuald Gumiński został jego przewodniczącym, a siedziba Oddziału znalazła się w pomieszczeniach Jego Katedry w Instytucie Geograficznym UW. W uruchomionym w 1948 r. organie Towarzystwa *Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny* Romuald Gumiński wszedł do Komitetu Redakcyjnego, a już w zeszycie 1–2/1952 znalazł się w nowym zespole redakcyjnym jako redaktor działowy odpowiedzialny (współ ze Stanisławem Z y c h e m) za dziedziny meteorologii ogólnej i klimatologii. W czerwcu tegoż roku został powołany na członka Komitetu Geofizycznego PAN.

Ostatni okres swego pracowitego życia, oprócz intensywnej pracy w PIHM na stanowisku szefa służby meteorologicznej, spędził Romuald Gumiński w Uniwersytecie Warszawskim. Jak wspomniano, objął tam wykłady już w 1947 r., a w jesieni 1950 r., w nowo odbudowanej siedzibie geografii przy ul. Krakowskie Przedmieście 30 (Pałac Uruskich-Czetwertyńskich) uczestniczył w organizacji (od października 1950 r.) Instytutu Geograficznego UW. Rozpoczęto wówczas powoływać pierwsze katedry dydaktyczne. Katedra Meteorologii i Klimatologii powstała 1 IX 1951 r. (przemianowana wkrótce na Katedrę Klimatologii), z dniem mianowania Romualda Gumińskiego profesorem nadzwyczajnym. Natychmiast przystąpił do organizacji studiów specjalistycznych i już w roku akademickim 1951/52 powstała specjalizacja, nazwana początkowo „hydroklimatologiczną”, na którą zgłosiło się 12 magistrantów. Później, dla następnego rocznika, nazwę specjalizacji zmieniono na „klimatologiczną”, jako bardziej odpowiadającą zakresowi kształcenia.

Niestety, wkrótce nadszedł kres działalności i życia Romualda Gumińskiego; zmarł w Warszawie 26 X 1952 r., po dwumiesięcznej ciężkiej chorobie serca. Spoczął na Cmentarzu Powązkowskim. Hołd Uczonemu, w formie wspomnień pośmiertnych, złożyli: Zofia K a c z o r o w s k a — docent UW i najbliższa współpracowniczka Profesora (*Przegląd Geograficzny*, 1, 1953), Zofia P i e ś l a k — dr PIHM (*Gazeta Obserwatora PIHM*, 11, 1952) i Edward S t e n z — prof. UW (*Przegląd Meteorologiczny i Hydrologiczny*, 3–4, 1952). Jego śmierć była wielką stratą dla polskiej meteorologii i klimatologii, a Uniwersytet Warszawski pozbawiła wspaniałego dydaktyka i organizatora studiów klimatologicznych; naukowy ruch geofizyczny w Polsce stracił jednego ze swych najwierniejszych członków.

Romuald Gumiński opublikował blisko 60 prac i artykułów naukowych, z czego przeszło połowa to publikacje wydane w ciągu kilku lat powojennych. Dotyczą one różnych kierunków klimatologii, w tym kilka pozycji stanowią prace o charakterze metodycznym. Na szczególną uwagę zasługuje praca *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, która ukazała się na początku zeszytu 1.

Przeglądu Meteorologicznego i Hydrologicznego (1948 r.) i do dziś jest podstawową pracą w tym zakresie. Na rok przed śmiercią wydał pierwszy bodajże polski podręcznik *Meteorologia i klimatologia dla rolników* (Warszawa 1951, PWRiL).

Romualda Gumińskiego cechowała ogromna wiedza, aktywność działania i pracowitość, nade wszystko nadzwyczajna życzliwość i wysoka kultura osobista, a wreszcie głębokie umiłowanie prawdy.

Autor składa podziękowanie Pani Hannie Nowosielskiej – córce Romualda Gumińskiego – za udostępnienie materiałów i zdjęć ze spuścizny Profesora oraz podzielenie się wspomnieniami o Ojcu. Niniejszy artykuł dedykuję najbliższemu Profesorowi: żonie Janinie (zmarłej w 1974 r.) i córce Hannie – Z.M.

Maszynopis wpłynął do redakcji 12 XII 1996 r.

S u m m a r y

Romuald Gumiński is one of the most prominent Polish climatologist. He was a pioneer of Polish agrometeorology, as well as a very good University professor. In the period of 1947–1952 he was a director of Polish meteorological service, also teaching at the Warsaw University.

His great achievement was revindication of Polish meteorological archive stolen during the German occupation in July 1944. After the war he was a vice-director of meteorological service, and professor at Warsaw University where he organized Section of Climatology. He was also one of the founders of Polish Meteorological and Hydrological Society (later Polish Society of Geophysics).